

Józef Szocki

Zbiory literackie i językoznawcze Józefa Przyborowskiego (1823 – 1896)

Wstęp

Józef Przyborowski urodził się 7 marca 1823 r. w Gałęzowie (dziś Gałęzowo) — we Wrześnieńskim, zmarł 13 maja 1896 r. w Warszawie. W latach 1843 – 1852 studiował filologię i historię na Uniwersytecie Wrocławskim.¹ Nabył tu zamiłowania do badań archeologicznych i numizmatycznych.² Musiał w czasie studiów odbywać obowiązkową służbę wojskową, dlatego tak długo trwały studia (10 lat).

W okresie 1852 – 54 pracował w gimnazjum w Trzemesznie, zaś w latach 1854 – 62 w Gimnazjum Marii Magdaleny i Archiwum Grodzkim w Poznaniu.³ W 1857 r. ukazała się jego pierwsza obszerniejsza praca naukowa pt. „*Wiadomość o życiu i pismach Jana Kochanowskiego*”.⁴ W czasie pobytu w Poznaniu nawiązał bliskie kontakty z archiwistą Józefem Lekszyckim, wydawcą Mieczysławem Leitgeberem, profesorem Józefem Szafarkiewiczem, Bolesławem Erzepkim. Należał do aktywnych członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

¹ Por. B. Zakrzewski: Józef Przyborowski na studiach we Wrocławiu. „*Sobótka*” 1947 s. 302 i następne.

² J. Przyborowski: *Wiadomość o życiu i pismach Jana Kochanowskiego*. Poznań 1857 (Przedmowa); E. Achremowicz, T. Żabski: *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu 1836 – 1886*. Wrocław 1973.

³ L. Słowiński: *Nie damy pogrześć mowy. Wizerunki pedagogów poznańskich XIX w.* Poznań 1982 s. 328 i następne.

⁴ J. Przyborowski: *Wiadomość o życiu i pismach ...*

Od 1863 r. rozpoczął pracę jako profesor w Szkole Głównej w Warszawie. Wykładał język polski.⁵ Jego studentami byli m.in. Jan Baudouin de Courtenay, Bronisław Chlebowski, Piotr Chmielowski, Afdolf Dygasiński, Henryk Sienkiewicz i Aleksander Świętochowski.

Gdy Szkoła Główna została w 1869 r. przemianowana na uniwersytet rosyjski, J. Przyborowski zrezygnował z prowadzenia kursu gramatyki języka ojczystego, gdyż władze zaborcze wymagały, by to czynił w języku rosyjskim, a nie chciał się tej decyzji poddać. Do 1887 r. prowadził jeszcze lektorat języka niemieckiego.

W latach 1874 – 1882 był redaktorem „*Wiadomości Archeologicznych*” — najstarszego czasopisma poświęconego tej nauce w Polsce.⁶

Był dyrektorem Biblioteki Głównej równolegle do funkcji wykładowcy języka polskiego. Przyczynił się walcnie do jej powiększenia zbiorami po zamkniętych klasztorach. W chwili przemianowania jej na uniwersytecką (1871) został zwolniony z zajmowanego stanowiska.

Analizę zbiorów Józefa Przyborowskiego umożliwiła mi dokumentacja zgromadzona w dziale rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.⁷ Znajduje się w nim rękopiśmienny katalog sporządzony po śmierci właściciela przez jego córkę, Kazimierę Grodzicką w 1900 r. na podstawie istniejącego już katalogu kartkowego. Zakupił go wraz z całym księgozbiorem J. Michalski od Antykwarni Warszawskiej w 1913 r. Przypuszcza się, że następnie go otrzymał Ludwik Bernacki dla Ossolineum. Tytuł jego brzmi: „*Katalog księgozbioru ś.p. Józefa Przyborowskiego*”, a nad nim u góry pierwszej strony figuruje pieczętka: „Antykwarnia Warszawska, Włodzimierska N° 4, m. 2”.⁸

Katalog liczy 478 stron. Od 432 strony figurują dokonane inną ręką zapisy 21 pozycji z wysokimi liczbami porządkowymi i nie kolejno. Poprzedza je adnotacja: „przybyło”. Łącznie zapisano w katalogu 2 572 pozycje, „w tym kilka ręcznych kopii druków i wiele faksymilowanych”.

Katalog sporządzony został w układzie alfabetycznym. Opis dzieła zawiera następujące elementy: nazwisko i imię autora, tytuł, niejednokrotnie tłumacz i wydawca, liczba tomów, miejsce i rok wydania, strony i informacja o rodzaju oprawy. Nieraz opis jest skrócony (tylko nazwisko autora, tytuł, rok i miejsce wydania). Niejednokrotnie występują w katalogu odsyłacze ogólne

⁵ Pisze o tym uczeń Józefa Przyborowskiego — Adam Antoni Kryński w artykule pt. „*Katedra Języka Polskiego*”. W: Szkoła Główna Warszawska (1862 – 1869). Kraków 1900. T. 1 s. 201 – 210.

⁶ Por. J. Kostrzewski: O „emigrantach” naukowych z Wielkopolski. Poznań 1957.

⁷ W. Jabłońska: Inwentarze i katalogi biblioteczne w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. „*Ze skarbca kultury*” 1969 z. 20 s. 148 – 149.

⁸ 5473 I Katalog biblioteki Józefa Przyborowskiego w Warszawie.

kierujące do pełnego opisu za pomocą skrótu „ob.”. Można spotkać zakreślenia i uwagi sprzedaży Ostrowskiemu i Ossolineum.

Literatura

Na całość księgozbioru J. Przyborowskiego składają się pozycje literackie, łącznie z opracowaniami ich dotyczącymi, i niebeletrystyczne. Tych pierwszych jest 900, co stanowi 35% całego księgozbioru domowego.

Skromnie była reprezentowana w niej polska literatura średniowieczna. Znalazło się dzieło o charakterze apokryficznym pt. „*Żywot Pana Jezusa Krysta*”, napisane przez B. Opcia w latach 1515 – 1517 na polecenie Elżbiety Jagiellonki i wydane w oficynie Hieronima Wietora w 1522.⁹ Egzemplarz tego dzieła, zawarty w zbiorach nas tu interesujących, pochodził z 1731 r.¹⁰ Utrzymuje się, że jest to najstarsza zachowana w całości książka w języku polskim.¹¹ Spośród omówień znalazły się prace Lucjana Malinowskiego¹², A. Kaliny¹³ i J. Rymarkiewicza,¹⁴ dotyczące zabytków średniowiecznego piśmiennictwa polskiego, także Aleksandra Brücknera¹⁵ — odnosząca się do kazań średniowiecznych i poezji łacińskiej.

Dwie pozycje związane z literaturą germańską — eposy rycerskie: „*Pieśni o Nibelungach*”¹⁶ i „*Historia piękna i krotochwilna o cesarzu Ottonie rzymskim i o małżonce jego*”¹⁷ także posiadał J. Przyborowski.

Z zakresu literatury renesansowej znalazły się w omawianej tu kolekcji zbiory pieśni Andrzeja Krzyckiego, Pawła z Krosna i jego ucznia Jana z Wiślicy, także wiersze Klemensa Janickiego i Andrzeja Trzecieckiego oraz publikacje Jana Dantyszka.¹⁸ Literatura polityczna, obficie wydawana w okresie renesansu, reprezentowana była dziełami Stanisława Orzecho-

⁹ *Żywot Pana u Boga naszego Jezusa Chrystusa przez S. Bonawenturę franciszkanina wydany*. Kraków 1731.

¹⁰ A. Litwornia: *Żywot Pana Jezusa Krysta*. W: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. Warszawa 1985 T. 2 s. 707.

¹¹ *Modlitwy Wacława*. Zabytek z w. XV. Kraków 1887; *Tekst polski hymnu „Salve Regina”*. Kraków 1889.

¹² *Rozbiór krytyczny pieśni „Bogurodzica”*. Poznań 1880.

¹³ *Pieśń „Bogurodzica”*. Poznań 1878.

¹⁴ *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*. Kraków 1894; *Kazania świętokrzyskie*. Zabytek języka polskiego w XIV w. Warszawa 1891; *Kazania średniowieczne*. Kraków 1895.

¹⁵ J. Hinsberg: *Das Lied der Nibelungen*. München 1838.

¹⁶ b.m. 1746.

¹⁷ *Cricii Andreae Carmina*. Cracoviae 1888; *Crosmensis Pauli Rutheni, Joannis Visliciensis Carmina*. Cracoviae 1888; *C. Janitii Poemata*. Lipsiae 1758; *A. Trzeciecki: Epigrammatum*. Cracoviae 1565; *J. Dantisci x poemata et hymni*. Vratislaviae 1764.

¹⁸ M.in.: *Policja Królestwa Polskiego*. Kraków 1859; *Książka o ruszaniu ziemi polskiej przeciw Turkowi*. Warszawa 1895.

wskiego¹⁹ i Krzysztofa Warszewickiego.²⁰ Spotyka się także dzieła Mikołaja Reja, jak: „*Psalmy Dawida*”, „*Żywoł Józefa z pokolenia żydowskiego*”, „*Przyczyna gniewu pańskiego*”, „*Heynał świata na ranne powstania*”, również „*Żywoł człowieka pocziwego*”, „*Żwierzyniec*” i „*Krótka rozprawa między Panem, Wójtem a Plebanem*”.

Szczególnie obficie zgromadzone były w zbiorach J. Przyborowskiego utwory Jana Kochanowskiego. Zapewne dlatego, gdyż właściciel tej kolekcji interesował się twórczością tego poety i darzył ogromną sympatią. Spotykano w jego księgozbiornie następujące dzieła poety: „*Psalterz*” aż w dziewięciu egzemplarzach, „*Fragmenta albo Pozostałe pisma*” (pieśni i niektóre fraszki), „*Zgoda*”, panegiryki: „*Epithalamium na wesele Radziwiłła*”; „*Jazda do Moskwy*”, także „*Treny*”, „*O śmierci Jana Tarnowskiego*” i in. Ponadto znalazł się szereg zbiorowych wydań dzieł J. Kochanowskiego.

Jeżeli chodzi o dorobek następnego wielkiego poety renesansowego — Mikołaja Sępa Sarzyńskiego, to J. Przyborowski dysponował tylko jednym wierszem lirycznym — „*Rytmy albo wierszami polskimi*” z lat 1568 – 1581, wydanymi w 1601 r.

Błazeńską literaturę reprezentowało w księgozbiornie tu omawianym pierwsze wydanie fragmentów „*Rozmów, które miał Król Salomon Mądry z Marchotem grubym a sprośnym*”.²¹ Jest to wersja starego podania żydowskiego o dialogu króla Salomona z jego krewnym o sprawach religijnych. Znalazł się w tym zbiorze także „*Sowizdrzał krotofilny y śmieszny*”.²²

Spośród dzieł innych pisarzy renesansowych znalazły się w kolekcji nas tu interesującej takie, jak „*Dworzanin*” (w 2 egz.), „*Droga do zupełnej wolności*” i „*Dzieje w Koronie Polskiej od r. 1538 do 1572*” Łukasza Górnickiego, „*Worek Judaszów*” i „*Flis*” Sebastiana Klonowica, „*Castus Joseph*” i „*Sielanki*” (w 3 egz.) Szymona Szymonowicza.

Z obcej literatury J. Przyborowski dysponował pracą Erazma z Rotterdamu: „*Adagiorum collectanea*”, zawierającą około 600 przysłów łacińskich, dwiema epopiejami-arcydzielami: „*Orlandem szalonym*” Lodovica Ariosta i „*Jerozolimę wyzwoloną*” Torquata Tassa — w wersji oryginalnej i w przekładzie Piotra Kochanowskiego.

Renesans w Zachodniej Europie — jak wiemy — zaowocował arcydziełami takich pisarzy, jak: Francesco Petrarka, Alighieri Dante, Giovanni Boccaccio, Miguel de Cervantes, Wiliam Szekspir. Niestety, w zbiorach tu omawianych nie było żadnego ich dzieła, a także żadnej pracy naukowej o renesansie europej-

¹⁹ Wenecja. Warszawa 1886.

²⁰ Kraków 1521 w oficynie Wietora.

²¹ b.m. i r.

²² Kraków 1884.

skim. Za to spotykano publikacje dotyczące polskiej literatury renesansowej. O charakterze ogólnym była praca filologa–znawcy polskiej literatury i kultury XVI w., Kazimierza Morawskiego „Z dziejów odrodzenia w Polsce”.²³ Szczegółowe prace zawarte w interesującej nas kolekcji odnosiły się do biografii i twórczości Jana Kochanowskiego²⁴, Mikołaja Reja²⁵ i in. pisarzy renesansowych (A. Krzywickiego, K. Janickiego, S. Klonowica i in.).

Literatura barokowa także gościła w zbiorach uczonego. Znalazły się w nich „Antypasty małżeńskie”, „Światowa rozkosz” i „Historia ucieszna o zacnej królownie Banialuce” Hieronima Morsztyna, „Rytmy duchowe” S. Grabowieckiego, „Hymny, prozy i cantica” oraz zbiorok „Poezji” St. Grochowskiego i „Wiersze różne” Karmanowskiego. J. Przyborowski miał także o charakterze mieszczańsko-plebejskim „Zbiór rytmów” Kaspra Miaskowskiego. Spośród dzieł innych pisarzy baroku znalazły się w interesującej nas tu kolekcji: „Poezje” Jana Andrzeja Morsztyna i dokonane przez tego pisarza tłumaczenia tragedii „Cid albo Roderik” Piotra Corneille’a i poematu Marina „Adone” (tytuł polski „Psyche”) i „Sielanki” Józefa Bartłomieja i Szymona Zimorowiców, „Jovialites albo żarty i fraszki rozmaite” oraz „Wojna chocimska” Wacława Potockiego, Liryki „Niepróżnujące próżnowanie”, „Ogród paniński” (zbiór epigramatów maryjnych) Wespazjana Kochowskiego, „Wojna domowa”, poemat „Władysław IV”, romanse „Nadobna Paskwalina”, „Daphnis drzewem bobkowym” i „Satyr na twarz Rzeczypospolitej” S. Twardowskiego, poezje M.K. Sarbiewskiego. Z innych dzieł pisarzy barokowych spotykano „Uwagi o śmierci niechybnej” J. Baki, utwory Daniela Bratkowskiego, Jana Gawińskiego, „Zbiór rytmów” Elżbiety Drużbackiej.

Z literatury obcej J. Przyborowski posiadał w zbiorach obok „Cyda” Piotra Corneille’a także „Andromachę”, „Atalię”, „Esther” i „Pieniaczy” Jana Racine’a, „Mściwość” Edwarda Younga i komedię „Przeszkoda nieprzewidziana” E. Destouches’a, wzorowaną na twórczości Moliera.

Literatura oświeceniowa była reprezentowana w omawianych tutaj zbiorach obficie następującymi dziełami najwybitniejszego z pisarzy polskich XVIII w. — Ignacego Krasickiego; „Myszeida”, „Monachomachia”, „Antymonachomachia”, „Bajki i przypowieści”, „Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki”, „Pan Podstoli” i in. — razem 25 egzemplarzy w 17 tytułach, w tym 10-tomowa edycja „Dzieł”, wydrukowana w Lipsku 1834–35. Spośród dzieł innych pisarzy oświeceniowych spotykano: wiersz „Do bizuna” Adama Naruszewicza, komedię wier-

²³ M.in. J. Czacki: O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i fundacjach. Warszawa 1869; R. Löwenfeld: Johann Kochanowski und seine lateinischen Dichtungen. Posen 1878; P. Parylak: O elegiach i odach łacińskich J. Kochanowskiego. Lwów 1880.

²⁴ M.in. E. Karskij: Pol’skaja psaltry’ Nikolaja Reja. Odb. Ryskiego Filologicznego Vestnika z 1894 r.

²⁵ M.in. A. Osiński: Pochwała księdza Onufrego Kopczyńskiego. Warszawa 1818; A. Wejnert: Wiadomość o wynalezieniu najobszerniejszego dzieła Ignacego Krasickiego. Warszawa 1876.

szowaną „*Syn marnotrawny*”, „*Pisma rozmaite wierszem*” i „*Poezje*” Stanisława Trembeckiego, komedię „*Zabobonnik*” Franciszka Zabłockiego.

J. Przyborowski posiadał w swych zbiorach „*Bajki*”, „*Carmina*”, „*Erotyki*” i „*Poezje*” poety-reprezentanta sentymentalizmu Franciszka Dionizego Książnika, także cztery edycje (niekompletne) jego „*Zabawek wierszem i prozą*” oraz komedię „*Czynsz*” (o obronie chłopca).

Jeżeli chodzi o literaturę Sejmu Wielkiego i powstania kościuszkowskiego (1787 – 1794), znalazły się w kolekcji nas tu interesującej takie utwory, jak: „*Przestrogi dla Polski*”, „*Uwagi nad życiem Jana Zamojskiego*” Stanisława Staszica, „*O ustanowieniu i upadku konstytucji polskiej 3 maja 1791*”, „*Listy Anonima*” i „*Ostatnia przestroga dla Polski*” Hugona Kołłątaja, „*Rzepicha, matka królów, żona Piasta*”, „*Jarosza Kutasińskiego uwagi nad stanem nieszlacheckim*”, „*O bezkrólewiach w Polsce*” i „*Gaworek herbu Rawicz, wojewoda sandomierski*” Franciszka Salezego Jezierskiego. Można spotkać dzieła innych pisarzy okresu stanisławowskiego takich, jak: Stanisław August, Adam Kazimierz Czartoryski, Stanisław Jabłonowski, Józef Wybicki, Kajetan Koźmian, Hieronim Juszyński, Ludwik Osieński i in.

Spośród obcych pisarzy oświeceniowych były obecne w zbiorach uczonego tylko „*Emile ou l'éducation*” i „*Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*” Jana Jakuba Rousseau'a, tragedia „*Zaira*” i „*Meropa*” Woltera, „*Frithiofs – sage*” Esaiasa Tegnéra (literatura szwedzka).

Opracowania dotyczące literatury oświeceniowej, zawarte w kolekcji nas tu interesującej, traktują o różnych aspektach twórczości pisarzy.

Preromantyzm i romantyzm znalazły swe odbicie w takich utworach zawartych w zbiorach uczonego, jak: dramat „*Barbara Radziwiłłówna*” Alojzego Feleńskiego, sielanka „*Wiesław*” (3 wydania) Kazimierza Brodzińskiego, romans listowny „*Julia i Adolf*” Ludwika Kropińskiego, powieść historyczna „*Dwaj panowie Sieciechowie*” Juliana Ursyna Niemcewicza, „*O literaturze polskiej w wieku XIX*” Maurycyego Mochnackiego, rosyjska wersja „*Pana Tadeusza*”, tom pierwszy francuskiej edycji dzieł Adama Mickiewicza, zawierającej „*Księgę narodu i pielgrzymstwa polskiego*”, „*Konrada Wallenroda*”, „*Dziady*” i „*Grażynę*”. W kolekcji nas tu interesującej znalazły się dzieła wieszczą także w języku polskim: „*Do Joachima Lelewela*”, ballada „*Ucieczka*”, zbiór sonet.

Spośród utworów innych pisarzy okresu romantyzmu J. Przyborowski posiadał następujące: powieść poetycka „*Zamek kaniowski*”, „*Król zamczyska*” i „*Dziennik podróży do Tatarów*” Seweryna Goszczyńskiego, „*Maria*” Antoniego Malczewskiego, „*Przed śniadaniem*” Aleksandra Fredry poezje Józefa Bohdana Zaleskiego²⁶, „*Irydion*”, „*Niedokończony poemat*” i „*Psalmy przyszłości*” Zygmunta Krasińskiego, „*Do autora trzech psalmów*” Juliana Słowac-

²⁶ Poezja. Paryż 1841.

kiego, „*Pieśń o domu naszym*” i „*Pieśń o ziemi naszej*” Wincentego Pola, zbiór poezji Mieczysława Romanowskiego²⁷, poematy „*Sępy*” i „*Samobójca*” Gustawa Zielińskiego, legenda „*Cesarz*” i wiersz „*Święta Zofia*” Teofila Lenartowicza, dwa egzemplarze 6-tomowego zbioru utworów „*Gawędy i rymy ulotne*”, poemat historyczny „*Margier*” i dramat „*Zofia. Księżniczka słucka*” Ludwika Kondratowicza (Wł. Syrokomli) i prace Józefa Ignacego Kraszewskiego z zakresu krytyki literackiej²⁸.

J. Przyborowski miał w swoich zbiorach także utwory mniej znanych pisarzy, np. „*Powieść Jadama*” Adama Gorczyńskiego, „*Wieczory pielgrzymia*” Stefana Witwickiego i in.

Z obcej literatury romantycznej gościły w zbiorach uczonego: „*Korsarz*”, „*Niebo i ziemia*” oraz „*Pięć poematów*” George’a Byrona, „*La belle sorcière de Glasllyn*” Waltera Scotta, „*Herman und Dorothea*” i polska wersja „*Lisa Mikiti*” Johanna Goethego, w wersji oryginalnej utwory Fryderyka Schillera: „*Bratanek jako wuj*”, „*Dziewica Orleańska*”, „*Naręczony z Messyny*” i zbiór dzieł tłumaczonych na język rosyjski.

Spośród dzieł odnoszących się do epoki romantyzmu J. Przyborowski posiadał dwa listy Zygmunta Krasińskiego i dwie mowy pogrzebowe. Opracowań było 20. Najwięcej ich dotyczyło życia i twórczości Adama Mickiewicza. Należały do nich m.in.: wydana w języku hebrajskim praca A.R. Brandesa „*Adam Mickiewicz, o jego życiu, pismach i stosunku do Żydów*”, publikacja T. Wierzbickiego „*Mickiewicz w Wilnie i Kownie 1815–1824*”, prace A. Bądzkiewicza, J.H. Kallenbacha i Władysława Nehringa. Niektóre zostały poświęcone Kazimierzowi Brodzińskiemu, Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu, Juliuszowi Słowackiemu i Zygmuntowi Krasińskiemu. Jest także publikacja o Fryderyku Schillerze: „*Biographie Schillers und Anleitung zur Critic seiner Werke*”²⁹.

Z kręgu greckiej literatury antycznej J. Przyborowski posiadał takie najstarsze dzieła, jak: „*Odyseia*” (3 egzemplarze) Homera, zbiór pieśni Hezjoda, „*Pieśni*” Pindara i cztery osiemnastowieczne egzemplarze „*Bajek*” Ezopa. Literatura klasyczna (V i VI w. p.n.e.) była reprezentowana w zbiorach uczonego przez tragedie Sofoklesa: „*Ajaks*”, „*Antygona*”, „*Edyp w Kolonos*”, „*Elektra*”, „*Filoktet*”, „*Król Edyp*” i „*Trachinki*”, także przez dzieła: „*Ofiarnice*” Ajschylosa, „*Andromacha*”, „*Hekabe*”, „*Helena*”, „*Heraklidy*” i „*Medea*” Eurypidesa, „*Chmury*” Arystofanesa. Obok poezji i sztuk dramatycznych także proza grecka gościła w tych zbiorach. Były to: dziewięć prac Platona, niemieckojęzyczne wydanie „*Charakterów*” Teofrasta, dwa dzieła Ksenofonta — ucznia

²⁷ Poezje. Lwów 1855.

²⁸ Studia literackie. Wilno 1842 T. 1 – 2; Nowe studia literackie. Warszawa 1843 T. 1 – 2.

²⁹ Lepsig 1810.

Sokratesa: „*O gospodarstwie*” i „*Anabaza*” (o powrocie wojsk greckich spod Kunaksy) i 6 egzemplarzy mów Demostenesa.

Z okresu hellenistycznego i rzymskiego historii literatury greckiej nie było żadnego utworu w zbiorach nas tutaj interesujących. Rzymska literatura reprezentowana była w nich dość bogato. Z jej okresu początkowego pochodziły znajdujące się w omawianej tu kolekcji tłumaczone przez J. Wolframa i wydane 1873 r. w Poznaniu komedie Plauta, także komedie Terencjusza Publiusza Aferę, opublikowane w oryginale w Lipsku 1829 r. Uczony miał dzieła Gajusza Juliusza Cezara: „*Commentarii de bello civili*” (Sulzbach 1827) i „*Commentarii de bello Galico*” (Berlin 1855), również wybitnego prozaika rzymskiego Marka Tuliusza Cyncerona: „*O powinnościach wszech stanów ludzi*”, tłumaczone przez St. Koszutkiego na język polski i wydane w 1875 roku.

Z twórczości literackiej okresu augustowskiego (30 p.n.e. – 14 n.e.), zwanego „złotym wiekiem” poezji rzymskiej, znalazły się w zbiorach tu omawianych: „*Aeneida to jest o Aeneaszu Trojańskim*” (Kraków 1590) i „*Georgorum albo Ziemiaństwo*” (1614) Wergiliusza, 6 egzemplarzy „*Przemian*” Owidiusza Nasona — w wersjach: łacińskiej, polskiej, niemieckiej, polsko-niemieckiej i wydanych w XVII i XVIII w., również dzieła Horacego: „*Poemata*” (Cracoviae 1522), „*Satyry rzymskie*” (Wilno 1784) i „*De arte poetica*” (Warszawa 1779).

Reprezentowani byli w omawianej tu kolekcji pisarze z cesarskiego okresu literatury rzymskiej: satyrycy Juwenalis i Persjusz Aulus Flakkus (dwa wydania „*Satyr*” — jedno w Krakowie 1847 roku i drugie w Lipsku b.r.), pierwszy bajkopisarz rzymski Fedrus („*Bajki*” wydane w Wilnie 1815 r.), który czerpał inspirację do swej twórczości od Ezopa, prozaik, poeta i filozof Seneka Młodszy („*Tragoediae*” wydane w Patavij b.r., „*O krótkości życia, o szczęśliwym, o opatrności, o pokoju duszy, o stałości mądrego ksiąg pięcioro*” opublikowane w Wilnie 1771 r.). Gościli także: epigramatyk z czasów Domicjana — Marcjalis M. Wergiliusz („*Epigramata*” vol. 1 – 2 z 1804 r.) i najwybitniejszy historyk cesarstwa rzymskiego wieku I, prozaik Publiusz Korneliusz Tacyt („*Dzieła wszystkie*” wyd. w Warszawie 1783 r.).

W zbiorach uczonego nie zabrakło opracowań dotyczących literatury antycznej. W ich rzędzie znalazły się: „*Commentarii perpetui in classicos romanorum scriptores*” (Gottingae 1803) i „*Delectus epigramatum graecorum*”. Szczegółowy charakter miały prace (łącznie 12) odnoszące się do określonych pisarzy greckich i rzymskich. O głównym dziele Homera traktowało opracowanie J. Boscha („*Über Homer «Ilias»*” wyd. w Züllichau 1788). Jednego z najwybitniejszych tragików greckich, Ajschylosa, dotyczyła praca C.F. Wunderlicha („*Observationes criticae in Aeschylis Tragediae*” opubl. w Getyndze 1819 r.), a Tuczdydesa — autora „*Wojny peloponeskiej*” dzieło A. Wuttkego („*De Thucydide scriptore belli Peloponnesiaei*” wyd. we Wrocławiu). O Kse-

nofoncie mówiła praca J. Spillera („*Questionum de Xenophontis Historia Graeca Specimen*” opublikowana we Wrocławiu 1843 r.). Horacego dotyczył traktat w języku rosyjskim T. Zengera („*Kritičeskij komentarij k niekotorym tekstom Goracija*” (Warszawa 1886), Cyclerona — 4 opracowania, wśród nich C. Wolffa pt. „*Des Marcus T. Cicero auserlesene Reden*” (Altona 1819).

Językoznawstwo

Trzecią grupę pod względem ilości stanowiły w omawianej tu kolekcji pozycje dotyczące lingwistyki. Było ich łącznie 340, tj. 13,2% całości. Rozwijające się intensywnie — dzięki zastosowaniu metody historycznoporównawczej — badania nad językiem w XIX w. owocowały licznymi publikacjami, co znajdowało odbicie w sporych nabytkach w tej kolekcji.

J. Przyborowski posiadał wszystkie ważniejsze dzieła niektórych wybitnych językoznawców europejskich XIX wieku. Można było spotkać wśród nich czterotomową „*Gramatykę niemiecką*” Jakuba Grimma (1785 – 1863), wydaną w Getyndze w latach 1822 – 37 i tego samego autora dwutomowe dzieło: „*Geschichte des deutschen Sprache*” (Leipzig 1853). Znajdowało się u tego uczonego aż jedenaście prac twórców słowiańskiej gramatyki historyczno-porównawczej, Franza Miklosicha (1813 – 1891), m.in. „*Radices linguae slovenicae*” (Leipzig 1845), „*Monumenta linguae paleoslovenicae et suprasliensi*” (Vindobonae 1851), „*Vergleichende Formenlehre des slavischen Sprachen*” (Wien 1856), „*Lexicon paleo-slovenico-greco-latinum*” (Vindobonae 1862 – 65) i „*Vergleichende Syntax des slavischen Sprache*” (Wien 1868 – 74).

Franz Bopp (1791 – 1867), twórca językoznawstwa porównawczego, reprezentowany był w omawianej tu kolekcji dziełem „*Kritische Grammatik der Sanscrita Sprache*”, wydanym w Berlinie w 1883 r., zaś Georg Curtius (1820 – 1885), inicjator greckiej gramatyki historycznoporównawczej — dwiema pracami: „*Zur Chronologie der indogermanischen Sprachforschung*” (Leipzig 1867) i „*Gramatyka języka greckiego*”, tłumaczona przez T. Sternala i L. Samolewicza, wydana we Lwowie 1872 r.

Spośród dzieł jednego z pierwszych teoretyków języka i reprezentantów badaczy gramatyki indoeuropejskiej, Augusta Schleichera (1821 – 1878), J. Przyborowski posiadał: „*Zur vergleichenden Sprachen Geschichte*” (Bonn 1848), o historii porównawczej języków, „*Handbuch der lituaischen Sprache*” (Praga 1858 – 57) dot. językoznawstwa bałtyckiego i wreszcie dwutomowe „*Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*” (Weimar 1861), traktujące o indoeuropejskiej gramatyce porównawczej. Miał także prace Johannesa Schmidta (1843 – 901), który był uczniem A. Schleichera, a mianowicie: dwutomowe „*Leitfaden zur gründlichen Erlerung der russischen Sprache*” (Leipzig 1831) i „*Russich-deutsch und deutsch-russich Wörterbuch*”

(Leipzig 1844). W kolekcji tu omawianej znajdowały się publikowane odczyty profesora z Oksfordu, Maxa Müllera (1823 – 1900) o naturalizmie biologicznym w językoznawstwie — wersję polską: „*Odczyty o umiejętności języka miane w Londynie w 1861*” (Warszawa 1867) i niemiecką: „*Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache*” (Leipzig 1863).

W zbiorach tu omawianych znalazło się aż 13 prac Jana Baudouina de Courtanaya (1845 – 1929) — jednego z najwybitniejszych językoznawców, m.in. „*Nekotoryja obščija zamečanija o jazykovedenju i jazyke*”, wydane w Petersburgu w 1871 r., „*O drevne polskom jazyke do XIV stoletija*” (1870), „*Jedna z kwestii spornych pisowni polskiej*” (Warszawa 1890) i in.

Szczególnie bogato reprezentowane było w księgozbiuorze J. Przyborowskiego językoznawstwo polskie. Znajdowało się w nim dzieło profesora i rektora Akademii Krakowskiej, Jakuba Parkoszowica z Żurawicy pt. „*Ortographia polonica*” z 1440 r., wydane przez Jerzego Samuela Bandtkiego w Poznaniu 1830. Były też dwie edycje pracy „*Ortographia seu modus recte scribendi et legendi polonicum idioma quam utilissimus*” Stanisława Zaborowskiego — jedna pochodząca z krakowskiej oficyny Hieronima Wietora z 1526 r., druga faksymilowa wydania Jana Hallera z 1518.

Znalazło się w kolekcji tu omawianej pięć egzemplarzy „*Gramatyki dla szkół narodowych*” najwybitniejszego językoznawcy oświecenia, Onufrego Kopczyńskiego i tego samego autora „*Układ gramatyki dla szkół narodowych z dzieła już skończonego wyciągniony*” (Warszawa 1785), „*Essai de grammaire polonaise pratique et raisonnée pour les Français*” (1807) i in.

Józef Mroziński (1784 – 1838), uważany za pierwszego polskiego nowoczesnego gramatyka, był reprezentowany w zbiorach J. Przyborowskiego dwiema pracami — jedną „*Odpowiedź na recenzję*”, dotyczącą twórczości Onufrego Kopczyńskiego, drugą w dwóch egzemplarzach „*Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego*” (Warszawa 1822 i 1850). W omawianych tu zbiorach znalazły się takie prace językoznawcze, jak podręcznik języka polskiego dla Niemców autorstwa Krzysztofa Mrongowiusza (1764 – 1855) pt. „*Polnischè Sprachlehre für Deutsche nebst Mandwörterbuch*” (Königsberg 1805), „*Gramatyka polska*” S. Zajączkowskiego (Warszawa 1831), „*Uwagi nad samogłoskami i spółgłoskami*” F. Szapowicza (Kraków 1827), „*Gramatyka języka polskiego*” Józefa Muczковского (1795 – 1858) i to 3 wydania: Kraków 1836 i 49, Petersburg 1860.

Ponad 20 tytułów podręczników gramatyki języka polskiego zgromadził J. Przyborowski. Znalazły się wśród nich dzieła wszystkich współczesnych jemu językoznawców: Władysława Nehringa, Antoniego Małeckiego, Aleksandra Brücknera, Lucjana Malinowskiego i in. Tyleż samo pozycji różnego autorstwa, posiadanych przez tego uczonego, dotyczyło pisowni, etymologii, fonetyki, fleksji.

Spośród polskich słowników językowych ogólnych jedno- i wielojęzycznych znalazły się w omawianej tu kolekcji: wybitne dzieło polskiej leksykografii XVI w. i pierwszy słownik polski „*Lexikon latino-polonicum*” Jana Mączyńskiego (Królewiec 1564), znana powszechnie praca największego leksykografa XVII w., nauczyciela i zakonnika Grzegorza Knapskiego „*Thesaurus polono-latino-graecus*” (aż 7 edycji), „*Nowy dykcjonarz to jest Mownik Polsko-francusko-niemiecki*” Michała Abrahama Trotza (Lipsk 1764), „*Dokładny słownik języka polskiego i niemieckiego*” Jerzego Samuela Bandtkiego (Wrocław 1806), „*Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim*” Jana Karłowicza (Kraków 1894) i tegoż autora „*Słownik języka polskiego*”. Można było dostrzec w zbiorach J. Przyborowskiego jeszcze inne słowniki, ale wśród nich zabrakło najwybitniejszego, a mianowicie „*Słownika języka polskiego*” Bogumiła Samuela Lindego, również godnego uznania „*Słownika wileńskiego*” wydanego przez Maurycego Orgelbranda (Wilno 1861).

W kolekcji tu omawianej znajdowały się prace dotyczące języków obcych. Do opracowań odnoszących się do całości języków słowiańskich należały wspomniane wyżej prace F. Miklosicha, Pawła J. Šafárika („*Geschichte der slavischen Sprache und Literatur*”) i František Ladislav Čelakowski („*Čteri o spravnovaci mluvnici slovanske na universytete pražske*” o gramatyce porównawczej oraz „*Mudrosłavi narodu slovenskeho ve prislovich*” i „*Literatura prislovnictvi slovenskeho a nemeckeho*” dot. paremiologii słowiańskiej).

Spośród prac posiadanych przez J. Przyborowskiego, a dotyczących języka czeskiego, warto wymienić „*Staročeska mluvnice*” lektora języka czeskiego na Uniw. Warszawskim, historyka i językoznawcy F. Květa, „*Dějiny řeči a literatury československe*” W.A. Šembura, „*Gramatyka jazyka českého*” i „*Skladba jazyka českého*” lingwisty V. Zikmunda, wreszcie podręcznik Józefa Dobrowsky’ego pt. „*Lehrge bände der böhmischen Sprache*”.

Godna uwagi jest praca znajdująca się w posiadaniu J. Przyborowskiego: „*Ostatki jazyka połabskich Słowian*” rosyjskiego lingwisty St. Mikuckiego. Miał też 3 publikacje odnoszące się do języka słowackiego, w tym „*Slovakische Grammatik*” Artura Bernolaka.

W omawianym tu zbiorze było ponad dziesięć prac autorów obcych o języku polskim, m.in. „*Mluvnice polskeho jazyka*” czeskiego językoznawcy Vaclava Hanki, „*Kratka mluvnice jazyka polskeho pro Čechy*” B. Šprachta, „*Theoretisch-praktische Grammatik der polnischen Sprache*” K. Pohla, wreszcie „*Grammatik der polnischen Sprache*”/ C.W. Schmitta.

Do języka staro-cerkiewno-słowiańskiego odnosiła się praca znanego językoznawcy, Augusta Schleichera pt. „*Die Formenlehre der Kirchenslavischen Sprache*”. J. Przyborowski nie tylko ją posiadał, lecz także powoływał się na nią w swych pracach naukowych. Z innych dzieł, jakie znajdowały się w jego zbiorach, a które odnosiły się do języków południowosłowiańskich, warto wy-

mienić „*Grammatik der bulgarischen Sprache*” A. Cancofa, „*Serbski słownik*” językoznawcy łużyckiego K. Pfula.

Trzy prace, zawarte w omawianym tu księgozbiórze, dotyczyły języka rosyjskiego: „*Načalnaja osnovanija russkogo jazyka*” W. Rklickiego oraz wspomniane wyżej dzieła J. Schmidta. Trzy prace odnosiły się do języka litewskiego: „*Handbuch der lituaischen Sprache*” A. Schleichera, „*Littauisch-deutsch und deutsch-littauisches Wörterbuch*” Ch. G. Mieleckiego i „*Wörterbuch der lituaischen Sprache*” G.H.F. Nesselmana.

Sporo, bo aż 15 pozycji posiadanych przez uczonego, tyczyło problemów językoznawstwa niemieckiego. Obok dzieł wspomnianego wyżej Jakuba Grimma można było spotkać wśród nich takie, jak: „*Theoretisch-praktische deutsche Schulgrammatik*” J.K.A. Heysego, podręczniki: „*Grundzüge der neuhochdeutschen Grammatik für höhere Bildungs — Aoustalten*”, „*Grundzüge der neuhochdeutschen Grammatik*” i „*Grundzüge der neuhochdeutschen Grammatik nebst Rechtschreiblehre*” Fr. Bauera i in.

Z zakresu języków italskich (włoskiego, francuskiego, hiszpańskiego i rumuńskiego) J. Przyborowski posiadał głównie gramatyki, słowniki i ćwiczenia szkolne, m.in. „*Praktische Grammatik der französische Sprache*” J.M. Meidingera i „*Lateinische Grammatik*” C. Zumptiusa, kieszonkowy słownik francuski „*Nouveau dictionnaire de poche de la langue française*” P. Catoire, dwutomowy „*Lateinisch-deutsche Handwörterbuch*” K.E. Georgesa, „*Lateinisches Lesebuch*” (2 t.) O. Benecka, „*Aufgaben zur Bildung des lateinischen Stils für die mittleren und Oberen Classen in Gymnasien*” A. Forbigera.

W kolekcji tu omawianej znalazły się prace odnoszące się do języka greckiego, m.in. takie, jak zbiór wykładów akademickich K.E.Ch. Schneidera „*Akademische Vorlesungen über griechische Grammatik*”, dwutomowy słownik „*Handwörterbuch der griechischen Sprache*” niemieckiego filologa-językoznawcy Fr. Passowa, „*Elementargrammatik der Griechischen Sprache*” R. Kühnera, „*Elementarna gramatyka języka greckiego*” R. Engera w tłum. Morawskiego, „*Griechische Grammatik*” F. Buttmana i in.

Języka hebrajskiego dotyczyły trzy prace posiadane przez J. Przyborowskiego: „*Hebräische Grammatik*” W. Geseniusa, „*Gramatyka hebrajska*” i „*Słownik hebrajski*” A.L. Chiariniego.

Sumując to wszystko, co zostało wyżej napisane, można stwierdzić, że księgozbiór J. Przyborowskiego stanowi ciekawy przykład warsztatu naukowego XIX-wiecznego historyka literatury, jakim był niewątpliwie jego właściciel. Zbiór ten — jeżeli chodzi o ilość — należał do przeciętnych, ustępując wyraźnie np. kolekcji zgromadzonej przez J. Kraszewskiego.

Najliczniej zgromadzone zostały w księgozbiórze dzieła literackie i opracowania historycznoliterackie. Pochodzą one ze wszystkich epok literackich z wyjątkiem pozytywizmu (tylko parę pozycji). Nie były jednakże dla nich reprezen-

tatywne, gdyż brakowało dzieł wielu wybitnych autorów (np. A.F. Modrzeńskiego, C.K. Norwida, nie wspominając o wielu zagranicznych). Z zakresu literatury polskiej najliczniej zgromadził J. Przyborowski utwory J. Kochanowskiego i I. Krasickiego.

Ze zrozumiałych względów, pozycje zawarte w księgozbiorze J. Przyborowskiego nie mogły być reprezentatywne. Obok dzieł wybitnych przedstawicieli poszczególnych nauk znalazły się w nim mniej znanych. Brakowało wielu dzieł wybitnych, np. z okresu językoznawstwa — W. Wundta, W. von Humboldta i innych.

Przekrój treściowy księgozbioru tu omawianego, w głównej mierze zbieżny z zainteresowaniami profesjonalnymi ich właściciela, dowodzi, że głównym motywem jego gromadzenia i posiadania były potrzeby pracy naukowej, jaką uprawiał. Liczne zbiory takich pozycji, które nie wiązały się bezpośrednio z zajęciami zawodowymi J. Przyborowskiego, a znajdowały się w jego księgozbiorze, ponadto charakteryzowały się wielką różnorodnością pod względem językowym, topograficzno-typograficznym, dowodzą o jego pasji kolekcjonerskiej i wielkim przywiązaniu do książki.

Józef Szocki

Literary and Linguistic Collections of Józef Przyborowski (1823 – 1896)

Summary

The author presents a little bit forgotten person of Józef Przyborowski, professor of Polish language and literature in the Main School in Warsaw, who performed many important duties, e.g. he was Head Librarian of the Main Library, and contributed a lot to expanding its collection of books. The author analyses the great collection of literary and linguistic works contributed by Przyborowski which indirectly present him as a great polyhistorian.